

OVIDIU'S EXILE POETRY – SOURCE FOR ESTABLISHING THE TRUTH REGARDING THE PLACES, CLIMATE AND VEGETATION IN TOMIS

Coca DORICA

“Al. Ioan Cuza” University of Iași

Abstract: Ovidian exile opera offers numerous pretious informations about Scythia Minor, Dobrogea today that historians have not capitalized only from the late XIX century and early XX century, after digs in the territory of Dobrogea, when archaeologists and historians have realized that the ovidian source deserve more attention.

Although seen with the eye of the poet and not with the historian one, at a careful reading of operas „Tristia” and „Epistulae ex Ponto”, informations about placing Tomis, about population, about climate and vegetation comes to light, and their comparison with literary sources of the time, with the historical and archaeological ones helps us find out how much of the information left by Ovidius can be capitalized in establishing historical truth.

Keywords: Ovidius, exile, the documentary value, „Tristia”, „Epistulae ex Ponto”.

Poet al epocii principatului augustan, al veacului de aur al poeziei latine, Ovidius este prețuit și gustat în sferele distinse și stilate ale Romei, dar alungat la Tomis în anul 8 p. Chr. și ținut departe, de către împăratul Augustus.

În momentul sosirii la Tomis, Ovidius nu știa prea multe despre acest vechi focar de civilizație elenică, despre populațiile existente aici, despre climă. Dovadă stau aluziile din cartea I a *Tristelor*, scrisă pe drum înainte de sosirea la locul de destinație, unde spune: *nescioquo positos in orbe Tomitas*¹.

Alexandrin prin formație, adică fin observator, cu predilecție pentru amănunt, erudiție, precizie, Ovidius notează în opera sa tot ceea ce ține de acești oameni și de aceste locuri: obiceiuri, vestimentație, climă, vegetație. De bună seamă, nu trebuie să uităm că în opera sa sunt prezentate lucrurile cu ochiul poetului și nu orice poet, poetul exilat, poetul pedepsit prea aspru, pe nedrept, poate, poetul care se lamentează uneori, poetul care cere îndurare, care exagerează deseori cu intenții foarte exacte și nu cu ochiul istoricului.

Totuși, trebuie să știm cu exactitate, cât din informațiile lăsate de Ovidius poate fi valorificat în stabilirea adevărului istoric asupra teritoriilor, populațiilor, climei și vegetației din această parte a țării noastre. Pentru aceasta se cuvine o analiză minuțioasă asupra știrilor din *Tristia* și *Epistulae ex Ponto*, comparativ cu alte surse literare și istorice despre locurile, clima și vegetația Tomisului și chiar cu surse arheologice.

Referiri la aceste date avem chiar de la Miron Costin și Dimitrie Cantemir, dar un studiu de valorificare istorică a tuturor informațiilor date de Ovidius

¹ *Tristia*, I, 2, v. 85.

s-a făcut abia la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, după săpături arheologice pe teritoriul Dobrogei, când arheologii și istoricii au realizat că sursa ovidiană merită o mai mare atenție.

1. Așezarea Tomisului

Dacă atunci când vorbește de populații, este obsedat de înfățișarea lor hidoasă, dar mai ales de caracterul lor de năvălitori, dacă atunci când vorbește de climă, este urmărit de frigul permanent, atunci când vorbește de locul exilului, este chinuit de depărtarea de Roma. Pentru Ovidius, Tomis e undeva la capătul pământului, *in extremis ignoti partibus orbis* (*Tristia*, II, 3,3), între cele două lumi, *Stygias detrusus in oras* (*Epistulae ex Ponto*, I, 8,27), între cele două târmuri *A Styge nec longe Pontica distrat humus* (*Epistulae ex Ponto*, III, 5, 56).

Se spune că numele Tomisului a fost dat atunci când Pontul Euxin a fost străbătut pentru întâia oară de corabia Argo, "întâia trecu pe neumblatul talaz", *per non temptatas prima concurrat aquas*, de Iason și Medeea. Prin fapta ei criminală, și-a legat numele de al cetății unde poetul se află exilat:

Dar locul are-un nume mai vechi decât orașul:

I-l dete(- așa se zice) Absirt, când fu ucis.²

Când impia Medee fugi de-al său părinte,

Pe vasul după sfatul Minervei făurit

Și care-atunci pe valuri, pluti întâia oară.³

Medeea, ne amintește Ovidius, a fost cea dintâi care "Spre vadurile-aceste se zice c-a vâslit", *dicitur his remos applicuisse vadis*.⁴ A vâslit, văzând că tatăl său, pe care-l părăsise ca să-l urmeze pe Iason, o ajungea din urmă. Pentru a-i întârzia sosirea și a scăpa de furia lui, Medeea, cu obrajii ca de ceară, împietriți de teamă, tulburată de zgomotele valurilor și de țipetele disperate ale pescărușilor, nesfârșite ecouri ale păcatelor muritorilor, străpunge cu sabia pieptul nevinovat al fratelui ce o însoțea, și-i pune pe o stâncă capul sângerând și mâinile palide. Împrăștie apoi bucățile tăiate, pentru ca Aetes, tatăl său, să le găsească pe rând și să-i încetinească mersul, iar Medeea să ajungă cât mai departe. Amintirea acestui trup plutește, ca un zbor de pescăruși, peste cetatea Tomisului.

Inde Tomis dictus locus hic, quia fertur in illo

Membra soror fratris consecuisse sui⁵.

Dobrogea a primit numele de Scythia Minor chiar în vremea lui Augustus, ne spune acest lucru și Strabo, nume păstrat apoi câteva secole. E clar că, folosind epitetul de *scitic*, se referă la teritoriul din sudul Dunării și nu la teritoriul locuit de marea masă a sciților, Scythia Maior, adăugând,

² Numele ținutului Tomis, spune Ovidius, ar fi de la fapta Medeei, aceea de a-l tăia în bucăți pe fratele ei, Absirt; așadar, de la grecescul τόμη – bucată, tăietură, amputație.

³ *Tristia*, III, 9, v. 5-9.

⁴ *Ibidem*, III, 9, v. 10.

⁵ *Tristia*, III, 9, v. 33-34.

pentru convingere, prin gura unui bătrân, povestea Ifigeniei în Taurida, care este o parte a Sciției.

În *Tristia*, V, 13, 1 îi trimite unui prieten salutări *e Getico*, de pe meleagurile getice, teritoriu al cărui nume este cuprins în expresia *in Geticos fines (Epistulae ex Ponto, III,7,19)*. Despre coloniștii din Milet spune că și-au întemeiat colonia Tomis *în Getis (Tristia, III, 9,3-4)*. Când vorbește de Pont, chiar și atunci când își intitulează opera *Epistulae ex Ponto*, el nu se gândește la mare, ci la uscat, în accepțiunea de mare fiind pomenită o singură dată (*Epistulae ex Ponto, III, 2, 44*). Marea este numită *Euxini mendax cognomine litus (Tristia, V, 10, 14)*.

Despre Dunăre Plinius afirmă că primește șaiszeci de afluenți și că se varsă prin șase brațe. Din primul braț, al Peucei (denumit de Strabon Hieron Stoma sau *Gura Sacră*, denumire pe care o atribuim astăzi brațului Sf. Gheorghe) mai sus de Histropolis (Histria), *se formează un lac cu o circumferință de șaiszeci și trei de mii de pași, numit Halmyris*, pe care astăzi îl identificăm cu Lacul Razim.

Rezumând informațiile rămase de la autorii antici, referitoare la gurile de vărsare ale Dunării, reținem că, la Herodot, Dunărea avea cinci brațe, la Strabon șapte brațe, la Pliniu și Ptolemeu șase brațe. Cert este că Delta Dunării era deja formată, însă de dimensiuni mai reduse și se vărsa printr-un număr mai mare de brațe decât azi.

Pentru a-și convinge cititorii de distanța față de Roma, Ovidiu ne spune că rareori vin din Italia corăbii spre aceste țărmuri lipsite de porturi, iar unei scrisori îi trebuie timp îndelungat, un an, pentru a ajunge:

*Dum tua peruenit, dum littera nostra recurrens
tot maria ac terras permeat, annus abit.*

„Scrisoarea până vine, răspunsul până ajunge
La tine, peste ape și țări, se duce-un an”⁶.

2. Clima, vegetația

Ovidius, din motive deja știute, stăruie asupra anotimpului iarna, asupra asprimii ei în ținuturile tomitane, ignorând aproape celelalte anotimpuri. Pentru a vedea cât de autentice sunt aceste informații ar trebui să cercetăm poziția geografică a ținutului exilului.

Deși în celelalte cărți din *Tristia* frigul este obsedant și chinuitor, în prima carte nu apare deloc, ca dovadă că, înainte de a veni la Tomis nu știa despre frigul de aici și că a devenit dușmanul lui în momentul în care l-a simțit pe propria piele: *frigore perpetuo Sarmatis ora riget*. „De-un frig etern îngheață sarmaticul ținut”⁷.

Dar frigul veritabil, descris cu simțul celui care îl trăiește pe viu, este în *Tristia*, III, 10, elegia prin excelență dedicată gerului groaznic tomitan:

⁶ *Epistulae ex Ponto*, IV, 11, v. 15-16.

⁷ *Epistulae ex Ponto*, II, 7, v. 72.

Saepe sonant moti glacie pendente capilli,
et nitet inducto candida barba gelu;

nudaque consistunt, formam seruantia testae,
uina, nec hausta meri, sed data frusta bibunt.

„Iar țurțurii de gheață le zuruie în plete,
De alba promoroacă scânteie barba lor.
Aice vinu-ngheață și el păstrează chipul
Ulciorului, și nu-l bei, ci-l farămi în bucăți!”⁸

Este contrariat de faptul că poate să meargă pe apa înghețată fără să se ude și că peștii, prinși în gheață, sunt vii:

*Vidimus in glacie pisces haerere ligatos,
sed pars ex illis tum quoque uiua fuit.*

Marea îngheață pentru că este poziționată sub constelațiile Carului, regiuni de frig de la care pleacă și vântul specific acestei regiuni, crivățul. Acest crivăț, face una cu pământul acel zid de incintă (vezi supra) așezat pe un promontoriu (*tumullus*), prevăzut cu turnuri (*altas turres*) și porți⁹. Se pare că este o exagerare a poetului aici, deoarece atunci când e vorba de venirea dușmanilor, zidul cu turnurile este șubred, iar când descrie rigorile iernii, turnurile lui sunt înalte¹⁰. Exagerarea este în privința zidului, pentru că în ceea ce privește iarna avem și alte dovezi, de înainte de Ovidius. Filozoful Aristotel spune despre Dunăre că în timpul iernii îngheață și e străbătută călare ca o câmpie¹¹.

Despre grindină, Ovidius amintește o singură dată: *grandine pugnet hiems*¹².

Avem totuși și descrierea altui anotimp, primăvara, în *Tristia*, III, 12 care e, de fapt, una din cele mai reușite poezii din literatura latină, un tablou fermecător al primăverii: toporași, livezi cu flori de diferite culori, cântece de păsărele, ieșirea colțului ierbii.

Vara și toamna sunt înfățișate prin activitățile caracteristice.

Același ton negativ ne întâmpină și când vorbește despre vegetația Tomisului. Astfel, se plânge de lipsa arborilor, a viței-de-vie, detaliu cu care este de acord și V. Pârvan¹³, probabil doar în anumite zone, nu în întreaga regiune a Dobrogei, deoarece cultul lui Dionysos era destul de răspândit, după cum reiese din inscripții și monumente epigrafice¹⁴. Apare totuși în descrierea primăverii: *nam procul a Getico litore uitis abest*; - “Pe unde crește vița, dă mugurul pe curpen”. Lipsa pomilor fructiferi în Dobrogea

⁸ *Tristia*, III, 10, v. 21-24.

⁹ *Ibidem*, V, 10.

¹⁰ Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, *Tomis, Comentariu istoric și arheologic*, în „Ex Ponto”, Constanța, 2012, p. 41.

¹¹ Aristotel, *Despre minuni auzite (Mirabilibus Auscultationibus)*, 168, 182.

¹² *Epistulae ex Ponto*, I, 7, v. 12.

¹³ Vasile Pârvan, *Getica, O protoistorie a Daciei*, Meridiane, București, 1982, p. 137.

¹⁴ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 111.

este arătată și de statistici în comparație cu celelalte regiuni ale țării. Agricultură este o îndeletnicire răspândită în Dobrogea, băștinașii se străduiesc să nu-și lase ogoarele în paragină, dar nu pot fi cultivate din cauza incursiunilor neașteptate ale barbarilor care distrug totul în cale; localnicii sunt nevoiți să țină cu o mână plugul și cu alta arma:

*Est igitur rarus, rus qui colere audeat, isque
hac arat infelix, hac tenet arma manu.*

În schimb solul dobrogean era favorabil culturii cerealelor, zeița agriculturii, Demetra, apărând pe monedele orașelor grecești din Dobrogea, dar nu grecii se ocupau cu agricultura, ei rămân cu îndeletnicirile lor comerciale¹⁵.

Pliniu cel Bătrân, *cel mai ilustru apostol al științei romane*, este autorul lucrării *Naturalis historia* în care spune despre fauna mării: *în Pont nu pătrunde nici un animal vătămător pentru pești, în afară de foci și delfini mici.*

Cu toate exagerările făcute de exilat, informațiile lăsate de Ovidius sunt de o incontestabilă valoare, pentru unele dintre ele fiind unica sursă.

Ovidius a fost poetul național al Daciei Pontice, primul care a scris în limba strămoșilor noștri geto-daci. Poezia lui a fost prima contopire a sufletului latin cu cel dac, scrie în revista Pontica, Grigore Sălceanu, autorul constănțean al piesei de teatru Ovidius.

Bibliografie:

- Ovidius Naso, Publius, *Tristia, Epistulae ex Ponto*, Teubner, Leipzig, 1922.
 Ovidiu, *Opere*, Editura Guivias, *Heroide, Amoruri, Arta iubirii, Remediile iubirii, Cosmetice*. Traducere de Maria-Valeria Petrescu, București, Minerva, 1977.
Metamorfoze, traducere de Ion Florescu. Revizuirea traducerii și note de Petru Creția, București, Editura Academiei RPR, 1959. *Fastele*, Traducere de Ion Florescu și Traian Costa. Note de Traian Costa, București, Editura Academiei RPR, 1965. *Tristele, Ponticle*, Traducere de Theodor Naum, București, Univers, 1972, Colecția Aetra, Chișinău, 2001.
 Buzoianu, Livia, Bărbulescu, Maria, *Tomis, Comentariu istoric și arheologic*, în „Ex Ponto”, Constanța, 2012.
 Pârvan, Vasile, *Getica, O protoistorie a Daciei*, Meridiane, București, 1982.
 Vulpe, Radu, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938.
 Vulpe, Radu, Barnea, Ion, *Din istoria Dobrogei, României la Dunărea de jos*, vol. II, Editura Academiei RSR, București, 1968.

Acest articol a fost realizat prin proiectul:

¹⁵ *Ibidem*, p. 227.

„Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”.

Cod Contract: *POSDRU/159/1.5/S/133652*

Beneficiar: **Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași.**